

📁 ชื่อผลงานวิจัย (ไทย)

การปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนเพื่อพัฒนาวิชาชีพด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

📁 ชื่อผลงานวิจัย (อังกฤษ)

Whole School Reform for Profession Development through Action Research

📁 ชื่อนักวิจัย

รองศาสตราจารย์ ดร.บุบผา อนันต์สุชาติกุล

📁 ปีที่ผลงานวิจัยเสร็จ

พ.ศ. 2551

📁 ประเภทของงานวิจัย

ครูและบุคลากรทางการศึกษา

📁 คำสำคัญ

การปฏิรูปการเรียนรู้ พัฒนาวิชาชีพ

📁 ความเป็นมา/หลักการและเหตุผล

ในช่วงเวลาไม่ต่ำกว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากโลกภายนอกมาโดยตลอดเยาวชนไทยถูกบีบคั้นด้วยกระแสบริโภคนิยมและวัตถุนิยมจนยากแก่การต้านทานและ หล่อหลอมให้เป็นประชากรที่มีคุณภาพในอนาคต การดำเนินงานของรัฐบาลในการปฏิรูปการศึกษาที่ประกาศใช้ตั้งแต่ปี 2542 ยังไม่ปรากฏผลเด่นชัด ดังจะเห็นได้จากคุณภาพของผู้เรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานยังไม่บรรลุผลตามเป้าหมาย ทักษะการคิดของนักเรียนส่วนใหญ่อยู่ในระดับต่ำกว่าเกณฑ์ วิธีจัดการเรียนการสอนยังไม่เปลี่ยนแปลงเท่าที่ควร (วิทยากร เชียงกูล, 2548) กระบวนการพัฒนาการจัดเรียนการสอนส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาแบบแยกส่วน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาสิ่งภายนอก เช่น นวัตกรรมการเรียนการสอน สื่อ ซึ่งมีต้นแบบการคิดจากตะวันตกเป็นฐานการจัดการเรียนการสอนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับความเหมาะสมกับลักษณะ ธรรมชาติ ปัญหา และบริบทของผู้เรียนซึ่งมีความหลากหลายตามชาติพันธุ์ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษาในการบริหารด้านวิชาการยังมีความคลุมเครือไม่ชัดเจน

เพื่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิรูปทางการศึกษา โครงการโรงเรียนแห่งการเรียนรู้ฐานวิจัย คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในบทบาทขององค์กรที่มีบทบาทตรงในการผลิตครู จึงได้จัดทำโครงการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของบุคลากรในโรงเรียนในรูปแบบของการปฏิรูปทั้งโรงเรียนด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ทั้งนี้บนฐานความเชื่อว่า การปฏิรูปการเรียนรู้เป็นเครื่องมือที่ทรงพลังในการรับมือกับปัญหาต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาสืบเนื่องจากความเป็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ความเชื่อนี้จะบรรลุผลเป็นจริงได้ต่อเมื่อบุคลากรที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาจะมีการปฏิรูปวิถีการปฏิบัติงานของตนเองให้

ผนึกไปด้วยการเรียนรู้ ซึ่งในการวิจัยนี้ถือว่าเป็นกุญแจสำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาวิชาชีพที่นำไปสู่การยกระดับคุณภาพของผู้เรียนได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรในโรงเรียนในการใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการเป็นกลไกการปรับปรุงระบบการบริหารจัดการ และการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน
2. ศักยภาพของครูและผู้บริหารโรงเรียนในการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานของตนเองในด้าน
 - 2.1) การพัฒนาระบบการบริหารจัดการที่เอื้อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมในการพัฒนาการปฏิบัติงานของบุคลากรทั้งโรงเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ
 - 2.2) พัฒนาหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนที่ตอบสนองผู้เรียน
 - 2.3) การพัฒนาการจัดประสบการณ์การเรียนรู้

ขอบเขตของการวิจัย

- องค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) ตามแนวคิดของปีเตอร์ เซ็งเก้ (Peter Senge) การพัฒนาองค์กรไปสู่ความเป็นเลิศด้วยวิธีการเรียนรู้หรือองค์กรแห่งการเรียนรู้ได้นั้น มีหลักหรือแนวทาง 5 ประการ คือ 1. มีแบบทางความคิดที่เกื้อต่อการพัฒนาหรือการสร้างสรรค์ (Mental Models) 2. มีความมุ่งมั่นส่วนตนในการพัฒนางาน (Personal Mastery) 3. สร้างวิสัยทัศน์ร่วม (Shared Visions) ในการขับเคลื่อนภารกิจ 4. พัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วม (Team Learning) ในการปฏิบัติงาน 5. มีวิถีคิดเชิงระบบ (System Thinking)
- การปฏิรูปการเรียนรู้จะสัมฤทธิ์ผลได้ ทุกภาคส่วนในองค์กรต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการปฏิรูป และเรียนรู้ในวิถีปฏิบัติของตนเอง
- ทฤษฎีเชิงวิพากษ์ ให้แนวคิดในกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่ความเท่าเทียม ขจัดความแบ่งแยกกีดกัน เคารพในศักยภาพความเป็นมนุษย์ของบุคคลทุกประเภท เป้าหมายการจัดการศึกษาจึงมุ่งไปสู่การพัฒนาศักยภาพของคน การศึกษาต้องไม่ทำลายหรือครอบงำผู้คน ไม่ทำลายกระบวนการเรียนรู้และความมั่นคงของชุมชน ไม่ทำให้เกิดความแปลกแยกกับบริบทของชุมชน อารมณ์สัมพันธภาพของระบบชุมชนกับระบบอื่นๆ ให้ดำรงอยู่อย่างสมดุล เปิดทางการมีส่วนร่วมของผู้คนมากขึ้น ความรู้ความเชี่ยวชาญสามารถสร้างหรือพัฒนาขึ้นได้ มิใช่ผูกขาดแต่เฉพาะในหมู่นักวิชาการเท่านั้น
- การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เป็นรูปแบบการวิจัยที่ผนึกกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นเนื้อเดียวกับการปฏิบัติงาน ในหน้าที่ กระบวนการเรียนรู้เกิดจากการทบทวนหรือใคร่ครวญตรวจสอบในสิ่งที่ตนเองปฏิบัติกับเป้าหมายหรือมาตรฐานที่กำหนดตลอดเวลาว่าบรรลุผลหรือไม่ เพียงใด ดังนั้น จึงมีความจำเป็นที่ผู้วิจัยต้องบันทึกข้อสังเกตหรือข้อมูลในสิ่งที่ปฏิบัติ รวมทั้งผลที่เกิดขึ้นตลอดระยะของการปฏิบัติงาน ขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากการวิจัยรูปแบบอื่นๆ คือ มี 4 ขั้นตอนที่สัมพันธ์เป็นวงจรต่อเนื่องตลอดระยะเวลาการปฏิบัติงาน คือ วางแผนดำเนินงาน (Plan) ปฏิบัติงานตามแผนที่วางไว้ (Act) สังเกตและรวบรวมข้อมูลวิธีการปฏิบัติงานและผลที่เกิดขึ้น (Observe) และทบทวน ใคร่ครวญตรวจสอบวิธีการปฏิบัติงานและผลที่เกิดขึ้นกับเป้าหมายที่ต้องการ (Reflection) ซึ่งมีความแตกต่างจากการวิจัยเชิงทดลอง ที่การวิจัยเชิงปฏิบัติการเน้นการเรียนรู้ในกระบวนการปฏิบัติงานมากกว่าการศึกษาผลสำเร็จเพียงอย่างเดียว

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่าง 3 ภาคี คือโรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย คณะนักวิจัยจากคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีแห่งชาติที่ให้การสนับสนุนทางความคิดและทิศทางในการพัฒนาการเรียนรู้อิงของโรงเรียนในชนบทรวมทั้งงบประมาณในการดำเนินงาน กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยได้แก่ ครูและผู้บริหารสถานศึกษาใน 4 โรงเรียนในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้แก่ โรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 22 โรงเรียนอนุบาลปาย (เวียงใต้) โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า และโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 34

รูปแบบของการดำเนินโครงการปฏิรูปการเรียนรู้ทั้งโรงเรียนได้รับการพัฒนาบนฐานแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) และทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) ประกอบด้วยกิจกรรม 3 ขั้นตอนที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดทั้งกระบวนการเป็นเวลา 1 ปี เรียกว่า “**พัฒนกิจ 3**” คือ “**ตระหนักรู้-ปฏิบัติ-วัดผลเสวนา**” ซึ่งเป็นขั้นตอนในส่งเสริมศักยภาพของครูและผู้บริหารฯ ในการทำวิจัยเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการด้านวิชาการ และการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน รายละเอียดกิจกรรมมีดังนี้

1. พัฒนาความตระหนักและทบทวนความรู้พื้นฐานความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการปฏิรูปทั้งโรงเรียน ชุมชนแห่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้ การบริหารจัดการด้านวิชาการ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ การพัฒนากระบวนการคิด และการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ด้วยวิธีจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง ในช่วงต้นโครงการ

2. ผู้เข้าร่วมโครงการเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง ด้วยการทำวิจัยในการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนเองตลอด 2 ภาคการศึกษา คือ

◆ ครูดำเนินการวิจัยการจัดการเรียนการสอนของตนเองในวิชาที่เลือกมา 1 วิชา โดยกำหนดเป้าหมายเพื่อพัฒนาการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนากระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน และบูรณาการการพัฒนาภาษาในสาระวิชาที่สอน

◆ ผู้บริหารดำเนินการวิจัยวิธีการบริหารจัดการเพื่อปรับปรุงระบบการบริหารวิชาการของตนเอง เพื่อส่งเสริมให้ครูทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพผู้เรียน

3. มีการหนุนเสริมทางวิชาการอย่างต่อเนื่องโดยคณะทำงานภายใต้ชื่อ ‘ผู้หนุนเสริม’ ที่ให้การติดตามและหนุนเสริมทางวิชาการในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการของบุคลากรในพื้นที่ด้วยวิธีจัดการเสวนาเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง

การรวบรวมข้อมูลใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วม การประเมินความคิดเห็นและความต้องการในประเด็นการหนุนเสริมจากผู้เข้าร่วม การพูดคุยทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม

วิธีวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีอภิปรายร่วมระหว่างคณะทำงานเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล จัดหมวดหมู่ข้อมูล และหาข้อสรุปทั่วไป

ผลการวิจัย

1. บริบทของโรงเรียนกลุ่มเป้าหมาย ทั้ง 4 โรงเรียนเป้าหมาย เป็นโรงเรียนในอำเภอปาย และอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่จัดการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐานตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 2 ใน 4 โรงเรียนเป็นโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์สำหรับเด็กชาวไทยภูเขาตามแนวชายแดนและเด็กด้อยโอกาสที่ประสบปัญหาต่างๆ เป็นแบบสหศึกษาประเภทประจำ มีหอพักรองรับนักเรียน ใช้ระบบการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียม ครูส่วนใหญ่เป็นคนนอกพื้นที่ ครูที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์มีน้อยมาก ส่วน

ใหญ่เป็นครูหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีประสบการณ์การสอนไม่เกิน 10 ปี เป็นพื้นที่ที่มีครูโยกย้ายมากในแต่ละปี ทำให้นักเรียนต้องปรับตัวกับครูใหม่อยู่ตลอดเวลา แต่โรงเรียนในเมือง (มี 1 โรงเรียน) ครูส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ มีประสบการณ์การสอนยาวนาน นักเรียนของทุกโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น ไทใหญ่ (โรงเรียนในเมือง) ปะกาเกอเยอ ลีซอ มูเซอร์ และม้ง เป็นต้น (มาจากพื้นที่ห่างไกลทั้งที่อยู่ในพื้นที่จังหวัดแม่ฮ่องสอนและจังหวัดใกล้เคียง) ภาษาและการสื่อสารเป็นปัญหาพื้นฐานในการเรียนและการสอนทุกสาระ และจากผลของการทดสอบระดับชาติ คะแนนโดยเฉลี่ยของนักเรียนอยู่ในระดับที่ไม่น่าพึงพอใจ

2. ในช่วง 1 ปีของการนำกระบวนการพัฒนาในรูปแบบ “**พัฒนกิจ 3 (ตระหนักรู้-ปฏิบัติ-วัดเสวนา) สู่วิทยฐานะการศึกษารัฐบาล**” มาใช้ในการพัฒนาศักยภาพของครูและผู้บริหารฯ ในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การปฏิรูปการเรียนรู้การปฏิบัติงานตามวิชาชีพของตนเองของบุคลากรทั้งโรงเรียน ทั้ง 3 กิจกรรมนั้น พบว่า

2.1) **พัฒนกิจ 1** ที่เป็นกิจกรรมในขั้นตอนการสร้างความรู้และเพิ่มพูนความรู้พื้นฐานโดยจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเป็นเวลา 4 วันนั้น ไม่มีพลังเพียงพอที่จะทำให้ครูและผู้บริหารฯ เกิดความเข้าใจจนสามารถดำเนินการวิจัยและนำผลวิจัยไปใช้ปรับปรุงการปฏิบัติงานของตนเองได้ จำเป็นต้องอาศัยการเรียนรู้เพิ่มเติมจากการลงมือปฏิบัติในสภาพการปฏิบัติงานจริงของแต่ละบุคคล

2.2) **พัฒนกิจ 2** เมื่อครูและผู้บริหารฯ เริ่มดำเนินการวิจัยในสิ่งที่ตนเองปฏิบัติในงานวิชาชีพทางการศึกษาของตนเองในสภาพจริง ทำให้เริ่มตระหนักว่า ตนเองยังต้องการความชัดเจนในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการวิจัย แม้แต่ขั้นตอนที่เป็นส่วนของภาระงานในวิชาชีพครู คือ การออกแบบกิจกรรมการสอนให้ตอบสนองต่อเป้าหมายการพัฒนาผู้เรียนตลอดจนธรรมชาติและปัญหาของผู้เรียน ครูเริ่มตั้งคำถามและขอคำแนะนำจากผู้หนุนเสริมในประเด็นดังกล่าว โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การสอนกระบวนการคิด การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ การแก้ปัญหานักเรียนไม่สนใจเรียน การไม่กล้าแสดงออก รวมทั้งการวัดและประเมินผลการเรียนเมื่อผู้เรียนมีปัญหาในการสื่อสาร เป็นต้น นอกจากนี้ครูยังไม่คุ้นเคยกับการทำบันทึกหลังการสอนที่บรรจุรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองปฏิบัติและการตอบสนองของผู้เรียนในการสอนแต่ละครั้ง ซึ่งจะเป็ประโยชน์ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานเมื่อนำบันทึกมาทบทวนตรวจสอบ (Reflection on Action) ตั้งคำถามต่อวิธีสอนหรือการแก้ปัญหาที่ได้กระทำไปว่าได้ผลเป็นอย่างไร บรรลุเป้าหมายที่กำหนดหรือไม่ วิธีการใดหรือกระบวนการใดที่ใช้แล้วได้ผลหรือไม่ได้ผล (ขั้นตอนนี้จะทำให้เห็นความสำคัญของการบันทึกการปฏิบัติงานของตนเอง) ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า ทักษะการทบทวนตรวจสอบนี้ เป็นสิ่งที่ครูไม่ค่อยเข้าใจ เพราะส่วนมากคุ้นเคยกับการตรวจสอบคุณภาพของการสอนจากข้อมูลเชิงปริมาณคือ พิจารณาการเพิ่มของคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียน หรือการเปลี่ยนแปลงของคะแนนทัศนคติของผู้เรียนเท่านั้น

การดำเนินการวิจัยของครูและผู้บริหารฯ ในภาคการศึกษาที่ 1 จึงเป็นช่วงเวลาของการทำความเข้าใจกับทักษะต่างๆ ในกระบวนการวิจัย การเขียนโครงการวิจัย แม้จะเป็นช่วงแรกของการดำเนินการวิจัย แต่พบว่า ปลายภาคการศึกษาแรกมีผู้ที่มีความพร้อมเสนอผลการวิจัยประมาณเกือบ 1 ใน 3 ของผู้เข้าร่วมโครงการทั้งหมด (ผู้นำเสนอผลงานวิจัย 37 คน จากผู้เข้าร่วมโครงการ 140 คน) แต่เมื่อได้ปฏิบัติการวิจัยต่อเนื่องในภาคการศึกษาที่ 2 ด้วย ทำให้ความเข้าใจในวิธีการวิจัยดีขึ้น การทำวิจัยในภาคการศึกษาที่ 2 จึงพบว่า ครูมีความระมัดระวังกับวิธีการจัดการเรียนการสอนของตนมากขึ้น มีผู้ทำบันทึกหลังสอนมากขึ้น ปัญหาความไม่มั่นใจในการทบทวนตรวจสอบใช้ประโยชน์จากข้อมูลในบันทึกหลังสอนยังคงมีอยู่ แต่เห็นความมั่นใจในการเรียนรู้การปฏิบัติงานของตนเองผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเห็นได้จากความต้องการที่จะถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากการศึกษาการปฏิบัติงานของตนเองออกมาเป็นรายงาน 5 บทที่สมบูรณ์ที่ต้องการให้ผู้หนุนเสริมช่วยวิพากษ์ผลงานให้ ปลายภาคการศึกษาที่ 2 มีผู้ที่สามารถเขียนรายงานการวิจัยที่มีรายละเอียดสมบูรณ์ 5 บทจำนวน 50 ผลงานที่มีความหลากหลายในการพัฒนาวิธีการจัดการเรียนการสอนและการแก้ปัญหานักเรียน

2.3) **พัฒนกิจ 3** เป็นกระบวนการหนุนเสริมทางวิชาการที่คณะผู้หนุนเสริมต้องการให้เกิดการถ่ายทอด แลกเปลี่ยนความรู้ และเรียนรู้ร่วมกันระหว่างนักวิชาการจากสถาบันอุดมศึกษาที่ผลิตครูและผู้บริหารฯ ในพื้นที่ วิธีการที่ใช้แม้ว่าจะกำหนดให้คล้ายคลึงกันคือให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน แต่พบว่าครูมีความต้องการความคิดเห็นจากผู้หนุนเสริมต่อปัญหาที่เกิดจากการจัดการเรียนการสอน

ของตนเป็นรายบุคคล ซึ่งค่อนข้างทำได้ยากเพราะจำนวนผู้หนุนเสริมมีน้อย สิ่งเรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาศักยภาพบุคลากรจากกระบวนการหนุนเสริมโดยรวมมีดังนี้

2.3.1) ในช่วงเวลา 1 ปี การสร้างครูแกนนำนักวิจัยไม่ค่อยได้ผล เนื่องจากแกนนำยังไม่เกิดความเข้าใจกระบวนการวิจัย แต่ละขั้นตอนชัดเจนพอที่จะถ่ายทอดให้เพื่อนครูในโรงเรียนให้เข้าใจได้ สำหรับโรงเรียนที่ครูแกนนำสามารถพัฒนาตนเองจนมีศักยภาพในการให้ข้อเสนอแนะแก่เพื่อนครูได้ มีเพียงแห่งเดียว คือโรงเรียนที่เคยเข้าร่วมโครงการโรงเรียนแห่งการเรียนรู้มาก่อนในปี 2548

2.3.2) การหนุนเสริมในรูปแบบการเสวนาที่ต้องการพัฒนาระบบการเรียนรู้ร่วมระหว่างครูทั้งหมดในการพัฒนาทักษะการวิจัย การจัดการเรียนการสอน และเรื่องอื่นๆ บรรลุผลเป็นบางส่วน เนื่องจากข้อจำกัดของเวลา ความไม่คุ้นเคยกับการวิพากษ์วิจารณ์งานทางวิชาการของเพื่อนร่วมงาน และไม่คุ้นเคยกับวิธีการเรียนรู้ร่วมจากผลงานของผู้อื่น ส่วนใหญ่ต้องการการหนุนเสริมแบบเป็นรายบุคคล

2.3.3) ผู้เข้าร่วมฯ ส่วนใหญ่ พึงพอใจกับวิธีการหนุนเสริมทางวิชาการในรูปแบบการแจกเอกสารเพิ่มเติมเสริมความรู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกระบวนการคิด การวัดผลที่หลากหลาย เป็นต้น

2.3.4) ผู้เข้าร่วมฯ ส่วนใหญ่ ประสบปัญหาการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติงานในการยกระดับของสิ่งที่เรียนรู้จากการปฏิบัติสู่ข้อสรุปทั่วไป (Conceptualization) ซึ่งเป็นฐานของการยกระดับข้อค้นพบสู่ทฤษฎี

2.3.5) กระบวนการวิจัยและการหนุนเสริม ทำให้ผู้เข้าร่วมฯ ตั้งคำถามเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของตนเองและระบบการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียน เช่น ครูมองเห็นผลกระทบของระบบการจัดการศึกษาทางไกลของโรงเรียนที่ให้นักเรียนเรียนกับรายการที่ถ่ายทอดผ่านดาวเทียม ว่า จำกัดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพของครูในการจัดการเรียนการสอน ดังครูท่านหนึ่งกล่าวว่า “เหมือนพานักเรียนไปแอบดูครูคนอื่นสอนนักเรียนของเขา” และเนื่องจากครูมีความใกล้ชิดรู้จักนักเรียนเป็นรายบุคคลมากกว่าผู้สอนในรายการที่ถ่ายทอดผ่านดาวเทียม ซึ่งไม่สามารถจะรู้ว่าผู้เรียนจะตามการสอนได้ทันหรือไม่ มีปัญหาในการเรียนอย่างไร จึงทำให้เห็นความจำเป็นของการทำแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ควบคู่ไปกับระบบการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมที่คำนึงถึงความแตกต่างของนักเรียน ซึ่งปรับเปลี่ยนจากวิถีปฏิบัติปกติที่ผ่านมา ที่ครูส่วนใหญ่ไม่ได้ทำแผนการสอนเพราะนักเรียนเรียนจากสื่อดาวเทียม ซึ่งทำให้ครูถูกลดบทบาทเป็นเพียงผู้ดูแลนักเรียนเท่านั้น

2.3.6) ในช่วงเวลาการปฏิบัติงานครูยังต้องการความช่วยเหลือ ข้อเสนอแนะต่อกระบวนการจัด การเรียนการสอน และการวัดผล เช่น ทางเลือกในวิธีการวัดกระบวนการคิดของผู้เรียนในกรณีที่ไม่วัดด้วยแบบทดสอบ

2.3.7) การหนุนเสริมทำให้ครูเกิดความตระหนักในความสำคัญของการวิเคราะห์สภาพปัญหาของผู้เรียน และการทำความเข้าใจผู้เรียน รู้ว่าเด็กส่วนใหญ่ที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ เพราะ เด็กร้อยละร้อยเป็นเด็กชนเผ่า

2.3.8) ในช่วงแรกพบว่าครูทำบันทึกหลังสอนที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงวิธีการจัดการเรียนการสอน (เป็นข้อมูลในการวิจัย) ได้น้อย เพราะครูเคยชินแต่การเขียนเล่าถึงขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่มีรายละเอียดของผลที่เกิดขึ้นตามมา

2.3.9) ในกระบวนการหนุนเสริม ผู้หนุนเสริมจะนำผลงานในการดำเนินการวิจัยแต่ละขั้นตอนของครูมาเป็นประเด็นพูดคุย วิธีหลักที่ใช้ตรงกันเป็นส่วนใหญ่คือ การตั้งคำถามต่อผลงานเพื่อให้ผู้เข้าร่วมเสวนาคิดทบทวนเชื่อมโยงสิ่งที่ได้ปฏิบัติกับหลักการหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง เปิดโอกาสให้ผู้สอนได้คิด ซึ่งเป็นวิธีที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ปัญหาต่างๆ ที่ครูส่วนใหญ่เผชิญในกระบวนการวิจัย นับแต่ การตั้งประเด็นปัญหาในการวิจัยและเลือกแบบการวิจัยที่ไม่เหมาะสมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แต่เป็นการวิจัยเชิงทดลอง เช่น การทดลองใช้รูปแบบการสอนแบบ CIPPA Model ซึ่งเป็นการทดลองใช้นวัตกรรมการสอน เป็นต้น การเขียนวัตถุประสงค์ของการวิจัยและการออกแบบวิธีรวบรวมข้อมูลยังไม่เหมาะสมและชัดเจน การทำบันทึกหลังสอนที่มีแต่การเขียนเล่าถึงขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งอยู่ในแผนการสอนอยู่แล้ว โดยไม่ได้ระบุผลของการปฏิบัติกิจกรรม สามารถใช้เป็นร่องรอยหลักฐานการปฏิบัติงานของครูและการเรียนนักเรียน

2.3.10) ได้ทำให้ครูตระหนักในปัญหาการสื่อสารความคิดโดยใช้ทักษะภาษาไทย โดยใช้คำถาม

3. ศักยภาพการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนพบว่า ผู้บริหารฯ ดำเนินการวิจัยไปพร้อมกับครูในโรงเรียน แต่ประเด็นการวิจัยมุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการบริหารจัดการด้านวิชาการที่เอื้อให้ครูในโรงเรียนได้พัฒนาศักยภาพในการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาคุณภาพการจัดการเรียนการสอน ซึ่งระบบการบริหารจัดการที่นำมาใช้ อยู่บนหลักการการใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management) โดย 1) จัดระบบภายในโรงเรียนให้ครูได้เกิดการเรียนรู้และช่วยเหลือกันเอง 2) มีการสร้างครูแกนนำด้านวิจัยเพื่อให้เกิดการช่วยเหลือทางวิชาการภายในโรงเรียน ซึ่งพบว่าในกระบวนการสร้างครูที่จะมีศักยภาพในการเป็นแกนนำสามารถเป็นที่ปรึกษาให้ความช่วยเหลือแก่เพื่อนครูในโรงเรียนได้นั้น ไม่สามารถใช้ผู้นำตามโครงสร้างหน้าที่ของงานโรงเรียน เช่น รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ หรือหัวหน้าสาระวิชา หรือผู้มีอาวุโสทางราชการได้ ผู้ที่สามารถเป็นแกนนำด้านการวิจัยได้ พบว่าไม่มีความสัมพันธ์กับอายุและตำแหน่งหน้าที่ราชการ แต่ได้รับการยอมรับของเพื่อนครูในโรงเรียนว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยและมีประสบการณ์ในการทำวิจัยมาก่อน แม้จะเป็นผู้ที่มีอายุราชการน้อยกว่า หรือมีตำแหน่งในสายงานต่ำกว่าก็ตาม 3) ผู้บริหารฯ สามารถใช้ข้อมูลจากการวิจัยของตน เป็นฐานในการตัดสินใจดำเนินการพัฒนาครู เช่น การประกาศหยุดการเรียนการสอนเพื่อให้ครูทุกคนมีโอกาสดูแลกับเพื่อนครู

4. ศักยภาพการใช้กระบวนการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการปฏิบัติงานของครูพบว่า กระบวนการวิจัยส่งผลให้ครูมีการเปลี่ยนแปลงวิธีการจัดการเรียนการสอน มีการใช้วิธีสอนที่หลากหลาย เน้นแบบการสอนที่ตอบสนองต่อลักษณะและปัญหาของผู้เรียนมากขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาด้านภาษาไทยโดยบูรณาการเข้ากับการสอนในแต่ละกลุ่มสาระวิชา ตลอดจนการออกแบบการจัดการเรียนการสอนคู่ขนานกับดาวเทียม มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของนักเรียนมากขึ้น มีการวัดผลผู้เรียนอย่างหลากหลาย ทำให้รู้จักผู้เรียนในหลายมิติ

5. ลักษณะของโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการส่งเสริมบุคลากรให้ทำวิจัยเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน มีดังนี้

5.1 เป็นโรงเรียนที่เคยเข้าร่วมโครงการนี้มาก่อนแล้วในปี 2548

5.2 มีผู้บริหารที่มีสภาวะทางวุฒิภาวะสูงและเป็นผู้ที่เรียนรู้ ซึ่งมีลักษณะดังนี้ คือ

5.2.1) มีภาวะผู้นำที่เรียนรู้ (Learning Leader)

5.2.2) มีแบบแผนทางความคิด (Mental Models) ในการ “พัฒนาคน-พัฒนางาน” คือ ให้ความสำคัญกับการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมครูให้เป็นไปในลักษณะที่พึงประสงค์เพื่อสัมฤทธิ์ผลของงาน ดังตัวอย่างทัศนะของผู้บริหารในลักษณะนี้

“หากครูไม่เป็นอย่างที่ต้องการ ไม่ขยัน ไม่เอาใจใส่ในการสอน สมัยก่อนจะใช้วิธีรอครูย้ายไปเองไม่ต้องพัฒนาละ เดียวก็ย้ายบางคนอยู่ไม่ถึงปี แต่เดี๋ยวนี้ ความคิดเปลี่ยนใหม่ ใครไม่ดี ต้องพัฒนาเขา จะได้ช่วยกันทำงานให้ไปถึงเป้าหมาย ถึงย้ายไปก็จะเป็นประโยชน์กับโรงเรียนอื่น”

“ผมว่า ถ้าครูหยุดสอนสัก 1 วันเพื่อมาพัฒนาตัวเอง ก็คงไม่น่าจะเสียหายอะไรนะ เพราะที่ทำเช่นนี้จริงๆ แล้วก็เพื่อคุณภาพนักเรียนนั่นเอง”

5.2.3) มุ่งมั่นในงาน (Personal Mastery) ซึ่งประจักษ์ได้ทั้งท่าทีและการกระทำโดยแสวงหาวิธีการบริหารจัดการและดำเนินงานอย่างจริงจังเพื่อให้เกิดผลงานตามเป้าหมาย เช่น - การมานั่งร่วมประชุมเรียนรู้กับครูตลอดเวลาในช่วงที่วิทยากรมาให้การหนุนเสริมในโรงเรียน - ดำเนินการให้มีการประชุมภายในโรงเรียน - ถ้าตัดสินใจให้มีการหยุดการเรียนการสอนเพื่อให้โอกาสครูทุกคนและผู้บริหารฯ ร่วมเรียนรู้จากผู้หนุนเสริม - ติดตามการทำงานของครูได้บังคับบัญชาอย่างสม่ำเสมอ - ส่งเสริมการพัฒนาและส่งเสริมแกนนำเพื่อการขยายผลต่อ ส่งผลเป็นการส่งเสริมให้เกิดการทำงานเป็นทีมเพื่อเรียนรู้และผลักดันงานร่วมกัน (Team Learning) - มีการแสวงหาทรัพยากรจากแหล่งภายนอกมาสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน

5.2.4) ให้ครูมีโอกาสร่วมตัดสินใจ ร่วมกำหนดแนวทางการพัฒนาและการดำเนินงานของโรงเรียน (Shared Visions) ด้วยกระบวนการจัดประชุม

5.2.5) มีทัศนคติทางบวกและเป็นกัลยาณมิตรกับผู้ใต้บังคับบัญชา ทั้งโดยวาจา ทำที่ และการกระทำ ให้ความสำคัญกับเวลาสื่อสารกับครู ทำให้มีโอกาสได้รู้จัก ให้ความเข้าใจเพื่อนร่วมงาน ไม่จับผิด ไม่ตัดสินคนบนความรู้สึก ไม่ใช้วิธีการทางลบในการแก้ไขปัญหา แต่ใช้วิธีการสื่อสารทางบวกกระตุ้นให้ครูพัฒนา และสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในโรงเรียนผ่านระบบที่สร้างขึ้น

5.2.6) มีการคิดเชื่อมโยงเป็นระบบ (System Thinking) มองและวิเคราะห์ปัญหาเชื่อมโยงเป็นองค์รวม เห็นความสำคัญของบทบาทของผู้บริหารฯ ในด้านบริหารวิชาการที่เชื่อมโยงกับการส่งเสริมศักยภาพการปฏิบัติงานของครูเพื่อพาโรงเรียนให้บรรลุเป้าหมายภารกิจของโรงเรียน โดยให้ความสำคัญกับการให้เวลาร่วมกับครู เพื่อเรียนรู้หรือทราบข้อมูลปัญหาความต้องการของครู “ผมเสียดายว่า เมื่อก่อนผมให้ความสำคัญกับการอยู่โรงเรียนน้อยไปหน่อย ปกติผมมีประชุมมาก ต้องเข้าชุมชนหาแหล่งสนับสนุนการดำเนินงานของโรงเรียน แต่เมื่อได้เข้าร่วมโครงการทำให้มีโอกาสได้รู้จักครูของผมมากขึ้น รู้ความสามารถเฉพาะของเขามากขึ้น ต่อไปจะต้องแบ่งเวลาให้ดีกว่านี้ ” “ปัญหาเรื่องภาษาเป็นปัญหาหลักของการจัดการเรียนการสอนของครูเราที่นี่ เป็นต้นเหตุที่ทำให้ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของเด็กไม่ดีด้วย เลยตกลงกันว่าทุกสาระต้องเน้นการพัฒนาภาษาร่วมด้วย”

5.3) มีกลุ่มครูแกนนำที่มีศักยภาพทางวิชาการโดยเฉพาะด้านการวิจัย และเป็นแบบอย่างที่ดีในการประพฤติปฏิบัติตนในหน้าที่การงาน

📄 อภิปรายผล

ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการและการวิจัยเชิงทดลองเป็นผลมาจากอิทธิพลการครอบงำของกระบวนการทัศน์กระแสหลักอันเป็นพื้นฐานของการวิจัยเชิงทดลอง ที่ส่งผลให้ผู้คนทั่วไปให้ค่าของการวิจัยเชิงทดลองว่ามีคุณภาพสูงกว่า ส่งผลให้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการยากต่อการเข้าสู่ระบบคิดของครู ทั้งๆ ที่วิธีรวบรวมข้อมูลในกระบวนการวิจัยแบบนี้มีความยืดหยุ่น ถูกทำให้ง่าย ไม่เป็นทางการ เป็นมิตรและใกล้ชิดกับนักเรียนมากกว่า

การพัฒนาศักยภาพการทำวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยเวลาในการพัฒนาทักษะการทบทวนตรวจสอบการปฏิบัติงานของตนเอง ซึ่งทักษะนี้ไม่ปรากฏในการวิจัยเชิงทดลอง ดังนั้นการนำวิธีวิจัยมาใช้ในการปฏิรูปการปฏิบัติงานของครูนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการจึงมีความเหมาะสมกว่าแบบอื่นๆ

📄 ข้อเสนอแนะในการใช้ประโยชน์

1. รูปแบบของกระบวนการพัฒนาศักยภาพของนักศึกษาครูในการทำวิจัยควบคู่กับการสอนเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนของสถาบันผลิตครูนั้นมีข้อเสนอแนะ 2 ประการ

1.1 รูปแบบของการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนควรเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) (วิธีการวิจัยเป็นวงจรต่อเนื่องของ 4 กิจกรรมคือ Plan-Act-Observe-Reflect) เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ทำให้ผู้ที่จะเป็นครูเกิดการเรียนรู้ในวิถีปฏิบัติของตนเอง และเพื่อให้ผลการวิจัยแสดงพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงของผู้เรียนจากการพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้มีความชัดเจนมากขึ้น ในขั้นตอนการเก็บข้อมูล สามารถประยุกต์ใช้รูปแบบการรวบรวมข้อมูลของการวิจัยเชิงปริมาณแบบอนุกรมเวลา (หมายถึงไม่ปฏิเสธวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ) มาใช้ในการรวบรวมข้อมูลพัฒนาการของผู้เรียนได้

นอกจากนี้การนำเทคนิคการบันทึกภาคสนามในการวิจัยเชิงคุณภาพ มาประยุกต์ใช้ในการบันทึกหลังสอน สามารถช่วยให้ครูนำมาทบทวนตรวจสอบสิ่งที่ตนกระทำตลอดจนผลที่เกิดขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในการเรียนรู้สิ่งที่ตนเองปฏิบัติได้เป็นอย่างดี

1.2 จากสิ่งเรียนรู้ในการวิจัยนี้ สามารถให้แนวทางในการสอนกระบวนการวิจัยในสถาบันอุดมศึกษาว่า การให้ความรู้เฉพาะหลักการวิจัยนั้นเป็นเรื่องสำคัญ แต่ไม่เพียงพอต่อการส่งผลให้ผู้เรียน/นักศึกษาปฏิบัติการวิจัยได้ถูกต้อง ต้องมีภาคปฏิบัติ และมีการหนุนเสริมอย่างต่อเนื่องในขณะเดียวกัน

2. รูปแบบการพัฒนาครูประจำการ ต้องไม่ใช่การอบรมที่ให้เพียงความรู้ แต่ต้องให้มีการปฏิบัติ และ งานที่ปฏิบัติไม่ควรนำต้นแบบมาให้ครูทำตาม ต้องเปิดโอกาสทางความคิด และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

www.thaiedresearch.org